

SVETOVNI ETOS, EVROPSKA CIVILNA RELIGIJA IN VERSTVA NA SLOVENSKEM (Tine Hribar)

178 V okviru razprav o prihodnosti Slovenije pri predsedniku države dr. Janezu Drnovšku je na desetem srečanju konec leta 2005 prišlo do izredne situacije, ko smo se soočili z globalizacijo, se pravi s stikom svetovnih religij/civilizacij na naših lastnih tleh. Na razgovoru so namreč sodelovali predstavniki petih svetovnih religij, pričujočih na Slovenskem: katolicizma, protestantizma, pravoslavlja, islamizma in judaizma.

Priča takšnemu stečišču svetovnih religij smo v Sloveniji sicer že nekaj desetletij, a se ga še ne zavedamo povsem. Namreč tega, da smo na križišču, kar je bila najprej nekdanja Jugoslavija, možnega globalnega spopada civilizacij. Le možnega, kajti prav na tem razgovoru smo pravzaprav uspeli oblikovati, vsaj na slovenskih tleh, zavezništvo civilizacij oz. religij kot njihovih ključnih vezi.

Na podlagi dognanj, do katerih sem do tedaj že prišel v okviru raziskovalnega projekta *Globalizacija, svetovni mir in svetovni etos*, sem imel na srečanju referat z naslednjo vsebino:

Niti pred sto niti pred petdesetimi leti ne bi moglo priti do pogovora, kakršen je današnji pogovor o prihodnosti Slovenije, pogovor, ki vključuje tudi razpravo

---

»o vlogi, ki jo imajo verske skupnosti pri obravnavanju vrednostnih vprašanj v modernih demokratičnih evropskih družbah«. ²⁷ Kar iz nekaj razlogov ne.

Najprej zaradi dejstva, da niti pred sto niti pred petdesetimi leti Slovenija še ni bila samostojna država. Nato zaradi dejstva, da slovenska družba pred sto, še manj pa pred petdesetimi leti ni bila demokratična družba v sodobnem pomenu. Končno zaradi dejstva, da so se verske skupnosti različnih religij, celo različnih krščanskih konfesij šele ob koncu 20. stoletja odločile za resen medsebojni dialog. Prej kakor med njimi samimi je v Evropi sicer že v šestdesetih letih prejšnjega stoletja prišlo do dialoga med teisti in ateisti, konkretno, med krščanskimi teologi in marksističnimi ideologi. A tudi ta dialog je kmalu (ob napadu Sovjetske zveze na Češkoslovaško) zamrl in potem v osemdesetih letih le deloma oživel (in živoraril do padca berlinskega zidu). Smo pa bili na Slovenskem v dialog pritegnjeni oz. bili v nekaterih primerih njegovi pobudniki tudi kulturniki, ki nismo bili ne cerkveno ne partijsko vezani, marveč smo se v dialog vključevali, namreč kot avtonomne osebnosti, iz laične oz. civilne družbe. ²⁸

²⁷ Tako se je glasila ena od formulacij vabila predsednika Republike Slovenije z dne 29. 11. na deseti pogovor o prihodnosti Slovenije 14. 12. 2005. Osnova pričujočega teksta sta pisni referat s tega posveta (1. in 2. del) in ustni nastop (3. del), v opombah pa je aktualiziran s komentarji dogodkov po posvetu.

²⁸ Ti dialoški kontakti so se začeli takoj po sklenitvi II. vatikanskega koncila, na Slovenskem najprej med študenti filozofije in teologije, širše pa kakih dvajset let kasneje. Odmev mednarodnih srečanj sta bila, sevoda z dokajšnjo zakasnitvijo, v osemdesetih letih, pri nas dva razgovora. Prvega, domačega, z naslovom *Pogovor o sožitju in dialogu* je v okviru revije 2000 (št. 17/18) leta 1981 organiziral Peter Kovačič - Peršin. Drugega, mednarodnega, z naslovom *Znanost in vera* pa sta v okviru SAZU leta 1984 organizirala dr. Zdenko Roter kot univerzitetni zastopnik obstoječe komunistične oblasti in dr. Franc Rodé kot tajnik vatikanskega tajništva za neverujoče, ki sta napisala tudi skupni uvodnik v knjižno izdajo posvetovanja. Sestava razpravljavcev v okviru revije 2000 je bila tridelna: prvo skupino so sestavljali katoliški teologi dr. France Perko, dr. Franc Rode, dr. Anton Stres in dr. Ojnik Stanko, drugo skupino marksisti dr. Marko Kerševan, dr. Zdenko Roter, dr. Andrej Ule in dr. Janko Prunk, tretjo skupino pa kulturniki Taras Kermauner, Marjan Rožanc, dr. Ivan Urbančič in dr. Tine Hribar. Na posvetovanju v okviru SAZU smo, kakor je razvidno iz publikacije *Science and Faith - International and interdisciplinary colloquium* (Ljubljana/Rome 1984), od Slovencev sodelovali dr. Franc Rode, dr. Anton Trsterjak, dr. Anton Stres, dr. Vekoslav Grmič, dr. Zdenko Roter, dr. Marko Kerševan, dr. Andrej Kim, dr. Janez Strnad in dr. Tine Hribar, lahko pa bi sem prišle še Thomasa (Tomaža) Luckmanna. Ob dvajsetletnici posvetovanja je bil simpozij ponovljen, vendar smo od navzočih na prvem posvetovanju leta 2004 zaradi različnih vzrokov sodelovali le dr. Stres, dr. Kerševan in jaz. V pripravljalnem odboru smo se dogovorili tudi za izdajo zbornika referatov. Po posvetovanju ni bilo nobenega sestanka več, pa tudi zbornik še zmerom ni izšel. Ali morda komu sploh ni bil všeč, namreč glede na sestavo referentov in vsebino nekaterih referatov, je njegov izid nezaželen? V letu 2005 je »kultura dialoga« znova oživila tudi s

V tem kontekstu razumem tudi današnji razgovor, saj naj bi glede na povabljeni v njem ne šlo toliko za dvogovor med državo kot politično družbo in družbo klerikov verskih skupnosti, kolikor za odprt pogovor na ravni civilne družbe.²⁹ Kako pa je sploh mogoče, da smo se danes, sredi decembra 2005, v režiji slovenske države lahko zbrali tako zastopniki različnih teizmov kot ateisti, tako člani sakralnih kot člani sekularnih ustanov, tako predstavniki treh krščanskih konfesij kot dveh drugih religij? To je mogoče zaradi že dovolj uveljavljenega in utrjenega evroslovenstva kot sotvorca evropske demokracije, temelječe na evropski civilni religiji, povzeti v preambuli³⁰ ustavne pogodbe o Evropski uniji, ki jo je Republika Slovenija za razliko od večine evropskih držav tudi že ratificirala.

1. POJMA CIVILNE RELIGIJE IN KLERIČNE RELIGIJE

Izraz *civilna religija* (*la religion civil*) je v *Družbeni pogodbi* vpeljal Jean Jacques Rousseau, ga filozofsko utemeljil, obenem pa razložil od dveh drugih religij: od religije, ki ji pravi *religija človeka* (*la religion de l'homme*), in religije, ki ji pravi *klerična religija* (*la religion du Prêtre: svečeniška, duhovniška religija*).³¹ V sodobno družboslovno terminologijo ga je prenesel ameriški sociolog religije Robert Bellah, ko je oblikoval sintagmo *ameriška civilna religija*, sam pa pod njegovim vplivom uvajam sintagmo *evropska civilna reli-*

katoliško ustanovitvijo Foruma za dialog med vero in kulturo, katerega prvo zasedanje je bilo na pobudo in v organizaciji Milana Knepa, tajnika Medškofijskega odbora za kulturo, 9. 4. 2005 v Lovranu; na njem nas je sodelovalo že okoli trideset predstavnikov različnih miselnih orientacij.

²⁹ Moja pričakovanja so se izjalovila, saj so predstavniki RKC pogovor razumeli predvsem kot dogovarjanje z državo, in to v podobi razmerja Cerkev (z veliko): država (z malo); kot že tolikokrat v podobnih primerih so teologi vsebino pogovora povsem podredili zavzetanju/boju za več vpliva in moči, skratka za več oblasti, ne le duhovne, ampak tudi posvetne. Temu je služilo tudi izrecno poudarjanje – v nasprotju s Küngom in Huntingtonom – neizmerne izjemnosti, univerzalnosti in absolutnosti krščanstva.

³⁰ Vsebinsko preambule poglobljajo *Definicija in cilji Unije*, zlasti 2. člen z naslovom *Vrednote Unije*, razčlenjuje jo *Listina o temeljnih pravicah evropske unije* z lastno preambulo, njena prva dva člena pa govorita o dostojanstvu človeka in svetosti (njegovega) življenja, torej o vrednotah, ki sta bili navedeni že tudi na začetku Osnutka Ustave Republike Slovenije, v končni redakciji oz. ob sprejetju Ustave pa sta zaradi nasprotovanja slovenskih krščanskih demokratov na eni in slovenskih liberalnih demokratov na drugi strani izpadli.

³¹ Podrobnejšo analizo razmerja med temi tremi »religijami« sem podal v razpravi »Civilna družba, pravna država in človekove pravice« v zborniku *Varstvo človekovih pravic*, Mladinska knjiga, Ljubljana 1988, str. 276–295.

gija. Ti specifični oznaki že nakazujeta, da v nasprotju z *religijo človeka*, ki pri Rousseauju označuje to, čemur danes pravimo *svetovni etos*, ena sama, recimo globalna civilna religija, ne obstaja, vsaj za zdaj še ne, marveč vlada na svetu več civilnih religij.

Civilne religije obstajajo le v pluralu. Vendar pa niso več omejene na posamične (nacionalne) države; v svojih formulacijah niso več vezane zgolj na ustave te ali one države, temveč so se s povezovanjem držav začele širiti, tako da je evropska civilna religija tista religija, ki je omogočila nastanek Evropske unije, hkrati pa je, vsaj v osnutku, dobila svoj obraz z njeno ustavno pogodbo. Ta bo, če bo in kadar bo ratificirana, se pravi, verificirana s strani vseh držav povezave, Evropsko unijo vzvratno duhovno utrdila in pravno potrdila njeno identiteto.

V čem pa so temeljne razlike med posameznimi civilnimi religijami, kakršna sta ameriška in evropska civilna religija? Krucialna razlika med njima izhaja iz položaja smrtne kazni. Znotraj ameriške civilne religije je smrtna kazen sprejemljiva, znotraj evropske civilne religije pa nikakor ne. V 2. členu *Listine o temeljnih pravicah Evropske unije* je zapisano: »Nihče ne sme biti obsojen na smrtno kazen ali usmrčen.« Ta prepoved smrtne kazni ne pomeni le zapisa etičnega načela, marveč predstavlja njegovo uzakonjenje, tj. evropsko pravno normo. Ne pomeni le spoštovanja in uveljavitve svetosti življenja kot ene od temeljnih vrednot svetovnega etosa, marveč samo dosedanje najhujšo kazen za zločin, kakršen je umor človeka, razglašajo za zločinsko. Znotraj evropske civilne religije in iz nje izvirajoče ustavnosti bi bila tako sodnik, ki bi zločinca obsodil na smrtno kazen, kot rabelj, ki bi to kazen izvršil, obsojena kot zločinca. Kot zločinca zoper človeškost.

Kajti pravica do življenja je prva med pravicami, ki izhajajo neposredno iz človekovega dostojanstva. Drugače, vzvratno rečeno, tisto, na kar je dostojanstvo človeka najizvirneje vezano, je prav svetost človekovega življenja. In ker svetost življenja spada med pravrednote vseh svetovnih religij, bi bilo pričakovati, da bodo tudi verske skupnosti na Slovenskem spoštovale in uveljavljale svetost življenja kot vrednoto, ki so ji absolutno zavezane. In se s tem verificirale ne samo kot spoštovalke svetovnega etosa, minimalnega skupnega etičnega imenovalca vseh svetovnih religij oz. kultur, ampak tudi kot trdne podpornice evropske civilne religije in zanesljive zagovornice evropskih ustavnopravnih norm.

To navsezadnje pomeni, da bi morale, če naj pričajo o svoji etični verodostojnosti in zavezanosti pravnemu evropejstvu, povzdigniti svoj glas zoper vsako smrtno obsodbo in zopet vsako izvršitev smrtne kazni na svetu, zlasti pa glas zoper takšno zločinsko ravnanje v deželah, ki se sklicujejo na deset svetopisemskih zapovedi, med katerimi nahajamo tudi prepoved ubijanja.

Žal ni tako. Če si izmed religij oz. cerkva, ki sledijo *Bibliji*, tokrat bližje ogledamo le katoliško versko skupnost, ki je pri nas najštevilčnejša, ne moremo mimo dejstva, da *Katekizem katoliške Cerkve* dopušča smrtno kazen. Da torej svetosti življenja v resnici nima za absolutno in brezpogojno vrednoto. Še več, da RKC operira z dvojnim merilom. Medtem ko poudarja, da sta »splav in usmrnitev otroka gnusna zločina«, zaradi česar ima formalno sodelovanje pri splavu za »velik greh«, torej v odnosu do sodelujočega zdravnika nalaga »kanonično kazen izobčenja«,³² ta kazen ni zagrožena ne sodnikom ne rabljem, ki sodelujejo pri izreku oz. pri izvršitvi smrtne kazni, kaj šele politikom, ki se podpišejo pod odlok o usmrtitvi. Skratka, njihovega početja nima za »gnusni zločin«. Pa bi ga pod obnebjem svetovnega etosa in evropske civilne religije, če že ne svoje klerične religije, morala imeti. Vsakdo, ki je (bil) soudeležen pri smrtni kazni, je v očeh evropske skupnosti zločinec; ne le z etičnega, ampak tudi s pravnega vidika.

2. AMERIŠKA IN EVROPSKA CIVILNA RELIGIJA

Ob navedem protislovju v enem od glavnih besedil RKC se zatorej ni treba posebej spraševati, zakaj se prav politiki iz nekaterih katoliških verskih skupnosti, npr. na Poljskem, tako glasno zavzemajo za ponovno uvedbo smrtne kazni. In se pri tem sklicujejo na ameriški zgled. Gre za podobno situacijo, kot je šlo ob ameriškem vojaškem napadu na Irak. Pokojni papež Janez Pavel II. je obsodil ta napad, toda države, ki so mu prve skočile v hrbet, so bile ravno države, ki se imajo ponavadi za najbolj katoliške: Italija, Španija pa tudi Poljska, papeževa domovina.³³ Na srečo smo se jim Slovenci pridružili le deloma,

³² *Katekizem katoliške Cerkve*, Slovenska škofovska konferenca, Ljubljana 1993, str. 569. *Katekizem* sicer navaja, da je človeško življenje treba »spoštovati in ščititi brezpogojno« (str. 569), toda ko obenem zatrjuje, da »v skrajno težkih primerih ni izvzeta tudi smrtna kazen« (str. 567), da je v določenih pogojih torej dopustna (»Vse je odvisno od pogojev, časa in kraja.«), se giblje znotraj očitnega protislovja.

³³ V intervjuju »Sind Christen bessere Politiker« (*Die Zeit*, 18. 8. 2005) je Rocco Buttiglione

saj v Irak nismo poslali svojih vojakov. Pričakujem, da bomo pri tem, namreč kot država, tudi ostali, torej vztrajali kljub morebitnim ameriškim ali kakim drugim pritiskom.³⁴ In upam, da bodo svoje ime za takšno našo držo glasno, tj. jasno in razločno zastavile tudi verske skupnosti pri nas, skupaj s katoliško kot najmočnejšo, največjo in najvplivnejšo versko skupnostjo.

Še boljše bi bilo, če bi verske skupnosti na Slovenskem sklenile, vsaj pri sebi, da ne bodo podprle nobene okupatorske ameriške avanture več, ne tako ne drugače. Da ne bodo sprejele nobenega nasilnega izvažanja demokracije in nobenega nasilnega vmešavanja (ne trdega, militarističnega in ne mehkega,

(minister za kulturo v Italiji, kandidat za ministra EU – pravosodje) na trditev, da je papež ameriški napad na Irak obsodil, odgovoril: »Ali je papež to vojno razglasil za napačno? Prej bi dejal: Papež ima za napačno vsako vojno. Toda po Katekizmu katoliške Cerkve ve, da poslednja sodba o tej vojni ne pripada njemu, temveč politikom. Papež je kot mati, ki tudi ne bi nikoli rekla: *Dobro je, da je bil moj sin obsojen na smrtno kazen*. Mati bi sodniku zmerom dejala: *Si prepričan? Ni nobene druge možnosti?* In če politik ne vidi nobene druge možnosti, da bi se uprl grozeči nevarnosti, kaj naj bi storil? Ravnaty mora po lastni vesti. Sicer pa, med drugim, sploh ni res, da Italija vodi to vojno v Iraku. Svoje vojake smo poslali šele po vojni, da bi sodelovali pri obnovi in pomagali iraškemu ljudstvu.« Ob tem izmikanju in sprenevedanju se človek vpraša: Ali že papež sam tega, kar je razglasil, ni vzel povsem resno ali pa katoliki, kakršen je Buttiglione, papeža ne jemljejo resno. Battiglione pa mimogrede pozabil še na to, da je EU odpravila smrtno kazen in da se zato nobena evropska mati ne more znati v položaju, kakršnega prikazuje.

³⁴ Žal smo podlegli tudi mi. Po sklepu vlade 12. 1. 2006 bomo v Irak poslali štiri vojaške inštrukterje. Pomagali naj bi stabilizirati, tudi po izjavi dr. Janeza Drnovška, destabilizirani položaj, ki so ga sicer zakrivilci ZDA. Naša pomoč bo seveda brez vojaške teže, zanemarljiva; a sploh ne gre zanj kot tako, gre le za to, da s dvojo odločitvijo priznamo domnevnega gospodarja sveta tudi za svojega Gospodarja, brez izmikanj, v katera smo se zatekali doslej. Brezpogojno zavračam ta vladni sklep; ne zaradi nedvomno večje naše ogroženosti s strani teroristov, marveč zaradi naše osebne avtonomnosti in neokrnjene nacionalne suverenosti. Ta vladna odločitev namreč ne pomeni le prenosa nekaterih pristojnosti, za kar gre v razmerju do EU, temveč pomeni vstop v podložniški položaj: z njo smo postali ameriški vazali. Naše razmerje do Američanov je postalo podobno nekdanjemu razmerju do Bavarcev: takrat je šlo za pokristjanjevanje, danes pa gre za amerikaniziranje, vključujoče ameriško civilno religijo. Teza, da moramo sodelovati pri okupaciji Iraka zaradi odprave »negativnih posledic ameriškega vojaškega posega« (Matej Makarovič, »Globalna odgovornost«, *Delo*, 18. 1. 2006), torej okupacije, ni samo v protislovju s samo seboj, ampak tudi z dejstvi, saj se poseg še zmerom ni končal. Sklicevanje na »globalno odgovornost« in »etiko« v tej zvezi pa je naravnost svetohlinsko. Kaj pomeni etična odgovornost ob dejstvu, da Američani z usmerjenim bombardiranjem zavestno pomorijo cele družine, z otroki vred, ko hočejo likvidirati med njimi domnevno navzočega terorista? In kaj pomeni sodelovati z iraško vlado, ki je ponovno uvedla smrtno kazen? Ne vem, kaj je neetično, če ne prav takšno obnašanje. V prvi vrsti nikakor ne gre za našo lastno varnost ali varnost naših plačancev, marveč za življenje in dostojanstvo ljudi, ki bodo žrtve početja naših vojakov. Pa naj bomo soudeleženci vojne, ki so jo Američani začeli, ali pa vojne, ki so jo povzročili, namreč državljanske vojne.

misijonarskega) zahodne civilizacije v druge svetovne civilizacije. To bi navsezadnje pomenilo dosledno spoštovanje prve pravrednote svetovnega etosa, zlatega pravila kot okvirne vrednote vseh drugih njegovih vrednot. »Ne stori drugemu tega, česar ne želiš, da bi drugi storil tebi.« To pravilo, ki zamenjuje in odpravlja talijansko načelo, je staro že nekaj tisočletij, vsebujejo ga sveta besedila vseh svetovnih religij, vključno z *Biblijo* (»*Svetim pismom Stare in Nove zaveze*«; v narekovajih, saj se judovska sveta besedila le z vidika krščanskih evangelijev kažejo kot starozavezna besedila). Ne vsebuje pa ga ameriška civilna religija. Narobe. Harold Bloom – ne kak levičar, marveč zelo ugleden ameriški konservativni mislec – jo v knjigi *The American Religion – The Emergence of the Post-Christian Nation* (1999) vidi in ocenjuje takole:

»Ameriška religija na sebi ni nasilje, vendar tako eno kot drugo pogosto spremlja zmešnjava, vsekakor pa je naše védenje pogostejše kot nenasilno védenje. Religija jaza bo težko religija miru, kajti ameriški jaz teži k temu, da se definira z vojno proti drugosti. Če ti tvoje védenje navsezadnje pravi, da si onstran narave, ker jo že od nekaj presegaš, potem te tvoja naravna dejanja ne morejo omadeževati. Nič čudnega torej, če odrešenje, ko je enkrat doseženo, ne more več odpasti od ameriškega Vernika, ne glede na to, kaj dela. Mi izvažamo svojo kulturo, nizko in visoko, in vedno bolj izvažamo tudi ameriško Religijo. Če se izkaže, da je imel Woodrow Wilson prav in nam je namenjeno, da bomo vodilni duh narodov sveta, bo enaindvajseto stoletje zaznamovano z vseobsegajočo vrnitvijo k verskim vojnám.«³⁵

Grozi nam torej vrnitev za dvesto, tristo let nazaj v zgodovino; a zdaj ne več na evropski, marveč na globalni ravni. Na to nevarnost, na grozečo nevarnost ponovnega obrata od zlatega pravila k talijanskemu načelu zob za zob, glavo za glavo, terorizem za terorizem (militantni anti-terorizem), ki bi neogibno povzročil svetovno katastrofo, opozarja tudi avtor *Spopada civilizacij* (1997). V nasprotju z mnenjem njegovih površnih bralcev Samuel P. Huntington ne poziva na pripravo na globalni spopad med civilizacijami oz. na planetarni trk kultur, temveč skuša dokazati, kako nujno je, da se mu v imenu ohranitve človeštva izognemo. Da ga s pomočjo uveljavitve svetovnega etosa preprečimo. Zato je že vneprej nastopil proti sedANJI politiki vlade ZDA: »Na kratko, da bi se v prihodnosti izognili velikim medcivilizacijskim vojnám, jedrne države ne

³⁵ Glej komentar tega Bloomovega besedila in ustrezne podatke v zvezi z njim v: Tine Hribar, *Ovladovanje sveta in svetovni etos*, Filozofska fakulteta, Ljubljana 2003, str. 229 isl.

smejo posredovati v konfliktih v drugih civilizacijah. To je resnica, ki jo bodo nekatere države, še posebno Združene države Amerike, le s težavo sprejele. To *pravilo vzdržanja*, da se jedrne države vzdržijo posredovanja v konfliktih v drugih civilizacijah, je prvi pogoj za mir v mnogocivilizacijskem, mnogopolarnem svetu.³⁶ Huntington se tako kot Bloom zaveda, da je osnovna naprejenost ameriške (civilne) religije pogubna, za druge, pa tudi, če ne predvsem, za ZDA same. Zato se zavzema za ohranitev edinstvenosti zahodne, evroameriške civilizacije, toda ob podpiranju svetovne večkulturnosti/večreligioznosti, oprte na svetovni etos in njegove vrednote.³⁷ Huntington se vpraša: »Mar obstaja neka splošna, posvetna težnja k višjim ravnem Civilizacije, ki presega posamezne civilizacije?« In odgovarja: Da, obstaja.

3. PROJEKT SVETOVNEGA ETOSA

Projekt svetovnega etosa, religije človeka kot človeka, ki ga je nakazal že Rousseau, pred dvajsetimi leti pa znova obudil in izrecno zasnoval Hans Küng,³⁸ tudi sicer pridobiva vse več zagovornikov. Tu skoraj ni treba omenjati vsem nam znanega Dalaj Lame z njegovo budistično etiko svetosti življenja

185

³⁶ Samuel P. Huntington, *Spopad civilizacij*, Mladinska knjiga, Ljubljana 2005, str. 405.

³⁷ »Človeška družba je <univerzalna, ker je človeška, posebno, ker je družba>. Včasih korakamo z drugimi; večinoma korakamo sami. Vendar <tanka> minimalna morala izhaja iz skupne človeškosti, <univerzalna nagnjena k nečemu> pa obstajajo v vseh kulturah. Namesto uveljavljanja domnevnog univerzalnih značilnosti enc civilizacije zahteva kulturno sobivanje iskanje tega, kar je skupno vsem civilizacijam. V mnogocivilizacijskem svetu je konstruktivna smer zavreči univerzalizem, sprejeti raznolikost in iskati skupne poteze ... Poleg tega imajo glavne svetovne religije – zahodno krščanstvo, pravoslavje, hinduizem, budizem, islam, konfucianizem, taoizem, judovstvo – ne glede na to, do kolikšne stopnje so razdelile človeštvo, vse skupne ključne vrednote, kakor so poudarili številni avtorji. Če naj ljudje razvijejo univerzalno (svetovno) civilizacijo, bo nastajala postopoma z raziskovanjem in širjenjem teh skupnih potez. Zato je poleg pravila vzdržanja in pravila skupnega posredovanja tretje pravilo za mir v mnogocivilizacijskem svetu *pravilo skupnih značilnosti*: ljudje iz vseh civilizacij bi morali iskati in skušati razširiti vrednote, institucije in prakse, ki so skupne njim in ljudem iz drugih civilizacij.« (Huntington, prav tam, str. 407 in 409)

³⁸ Hans Küng, *Projekt Weltehos*, Piper, München 1990. Küng je bil na II. vatikanskem koncilu uradni papeški svetovalec, kasneje pa je bil s strani cerkvene oblasti suspendiran, lustriran kot predavatelj s katoliške fakultete. Na začetku 21. stoletja je v Tübingenu ustanovil *Fundacijo svetovnega etosa*, v njenem okviru pa so med drugim nastopili: leta 2000 britanski premier Tony Blair s predavanjem »Vrednote in moč skupnosti«, leta 2002 visoka komisarka za človekove pravice in bivša predsednica Irske Mary Robinson s predavanjem »Etika, človekove pravice in globalizacija«, leta 2003 generalni sekretar OZN Kofi Annan s predavanjem »Imamo še vedno univerzalne vrednote«, leta 2004 pa nemški predsednik Horst Köhler s predavanjem »Koliko se nas tičejo drugi«.

vseh živih bitij, pač pa je treba omeniti generalnega sekretarja OZN Kofija Annana, ki je leto 2001 razglasil za »leto dialoga kultur«, pod okriljem varnostnega sveta pa imenoval dvajsetčlansko skupino vidnih svetovnih osebnosti (»group of eminent persons«), v katero je vključil tudi Kunga, ter ji naročil, naj do konca tega leta oblikuje poročilo z naslovom »Nova paradigma globalnih odnosov«. Končni naslov dokumenta je bil »Crossing the Divide – Dialog among Civilization«,³⁹ izhaja pa iz svetovnega (globalnega) etosa, katerega vrednote naj kljub divergencam omogočijo konvergenco. Generalna skupščina je o dokumentu razpravljala novembra 2001 in sprejela *Resolucijo* (A/RES/56/6) z »Globalno agendo o dialogu kultur«. ⁴⁰ Vsi razpravljalci so ugotavljali, da je 11. september 2001 pokazal, kako je bil zadnji, tako rekoč že zamujeni čas sprejeti takšno resolucijo. Na podlagi te resolucije ter na pobudo Turčije in Španije je Annan letos oblikoval Urad zavezništva za civilizacijo. ⁴¹ Zavezništvo med civilizacijami naj bi na podlagi svetovnega etosa (»globalne etike«) preprečilo spopad med njimi, omogočilo dialog med vsemi kulturami sveta.

Obstajajo različni zasnutki svetovnega etosa, tako da katalog njegovih vrednot še ni v celoti izdelan. Težko ga je sestaviti, ker gre pri njem za skupne vrednote različnih teizmov pa tudi različnih ateizmov. Ni namreč vsako brezboštvo že tudi brezverstvo. ⁴² Zenovski budizem je, sledeč izvornemu budizmu, ateističen,

³⁹ V knjižni obliki je ta dokument, skupaj z razpravami, izšel pri School of Diplomacy and International Relations, Seton Hall University, New Jersey 2001.

⁴⁰ Simptomatično je, da naše časopisje o vsem tem ni poročalo. Kot tudi ne o konferenci o vrednotah v EU (»The Politics of European Values«), ki je bila v Haagu 7. septembra 2004. Očitno so naši mediji za te stvari ravno tako gluhi kot večina naših politikov.

⁴¹ Za direktorja urada je Kofi Annan imenoval Tomaža Mastnaka (ZRC SAZU). O tem je v zapisu »Naš človek v Združenih narodih« (A. H. Žerdin) 28. 11. 2005 poročala *Mladina* (str. 44 in 45); Mastnak je to mesto dobil po vsej verjetnosti zaradi tega, ker je objavil vrsto prispevkov, v katerih razkriva tudi drugo, temno plat krščansko evropskega spopadanja oz. obračunavanja z arabskimi in turškimi muslimani.

⁴² Brezboštvo najbolj vztrajno enači z brezverstvom France Rode, zato tudi spregleduje dejstvo, da so pri spoštovanju svetosti življenja in posvečenosti mrtvih nekateri ateisti celo doslednejši od teistov. To, da domala povsem zanika celo sam obstoj ateistov, ni nič drugega kot izraz brezobzirnega polasčanja drugih in drugačnih, duhovno nasilnega poistovetovanja s samim seboj: »Tu v Italiji poznam samo enega, ki dosledno zastopa ateistična stališča – ime mu je Umberto Galimberti in piše za Republiko. Ta Galimberti je predlagal, da se ukinejo pogrebi in pokopališča, ker da zavzemajo že preveč prostora. Pokojnike bi po njegovem morali prepustiti klinikam, da jih <uporabijo>, kot se jim zdi, drugo pa skurijo. To je, vidite, pravi ateizem.« (»Mene so se lotili s silo, škofa Urana hočejo onrežiti z laskanjem«, *Dnevnik*, Zelena pika, 24. 12. 2005) Ne, to je brezverstvo, umanjkanje spoštljivega odnosa do svetega, v tem primeru do posvečenosti mrtvih, umanjkanje, v katerega so včasih zapadali, ko so npr. samomorilcem odrekli cerkveni pokop, tudi teisti,

je brez bogov, pa kljub temu spada med religije. Evropski ateizem sodobne svobodomiselnosti zavrača vero v Boga, verjame pa v brezpogojno veljavnost pravrednot svetovnega etosa; v nasprotju s komunističnim borbenim ateizmom, ki se ni oziral na nobeno od teh vrednot. Sam jedro svetovnega etosa, minimalni skupni etični imenovalec vseh ljudi, ta minimum od minimuma odkrivam v štirih pravrednotah: v človekovem dostojanstvu, svetosti življenja, posvečenosti mrtvih in zlatem pravilu. Ker v dveh od navedenih pravrednot svetovnega etosa neposredno nastopa sveto, pri prikazanem etosu ne gre le za etiko v običajnem pomenu, marveč tudi, če ne celo predvsem za religioznost, seveda pa ne za klerično religioznost v običajnem, konfesionalnem ali celo teističnem pomenu.

Ker svetovni etos s svojo praizvorno religiozno dimenzijo prežema tako teiste v običajnem kot ateiste v izbranem pomenu, vanj ni mogoče uvrstiti vseh zapovedi/prepovedi svetovnih religij. Na primer, prve tri zapovedi bibličnega dekaloga, zapovedi s prve plošče desetih božjih zapovedi katalog svetovnega etosa ne more upoštevati, saj te izključujejo tiste, ki ne verujejo v (enega samega) Boga; torej same sebe onemogočajo kot skupni imenovalec vseh ljudi. Ne izhajajo iz človeka kot človeka, temveč iz ljudi določene veroizpovedi. So religiozno etična podlaga biblične supercivilizacije, ne pa tudi možne Civilizacije (v Huntingtonovem pomenu).

187

Dotatna, tudi naš čas še zmerom opredeljujoča težava izhaja iz razumevanja Boga, na katerega se nanaša prva zapoved iz dekaloga. Težava, ker so nekatere

katoliški duhovniki. Sicer pa so preučevanja razmerja med teisti in ateisti glede na njihovo prepoznavanje etičnosti pokazala naslednje: »Na vprašanje, kako razlagajo svoje odločitve, da je v nekaterih primerih nekaj dovoljeno, v drugih pa prepovedano, so vprašani odgovorili, da se jim niti ne sanja, ali pa so ponudili različne razlage, ki ne morejo pojasniti njihove odločitve. Izkazalo se je, da so tisti z verskim prepričanjem bolj brez opore in zmedeni kot ateisti. Te študijo dajejo empirično podporo mnenju, da smo podobno kot z drugimi zmožnostmi mišljenja, vključno z jezikom in matematiko, obdarjeni z moralno sposobnostjo, ki vodi naše intuitivne sodbe o dobrem in slabem. Te intuicije odsevajo rezultate milijonov let, v katerih so naši predniki živeli kot socialni sesalci in so del naše skupne dediščine. Naša razvijajoča se intuicija nam ne da nujno pravega ali doslednega odgovora o moralnih precepah. Kar je bilo dobro za naše prednike, ni nujno dobro danes. Toda vpogled v spremembe na področju morale, v katerem so predmet obravnave tudi pravice živali, splav, evtanazija in mednarodna pomoč, kaže, da do sprememb ni prišlo zaradi religije, ampak so odsev človečnosti in tega, kar razumemo kot dobro življenje. Glede na to je za nas pomembno, da se zavedamo univerzalnosti moralnih institucij, da se lahko zgledujemo po njih, če pa imamo možnost izbire, jim lahko tudi nasprotujemo. To lahko delamo brez bogoskrunstva, zato ker je to v naši naravi, ne pa Bog, ki naj bi bil izvor moralnosti.« (M. Hauser, P. Singer, »Morala nevernikov«, *Dnevnik, Zelena pika*, 21. 1. 2006).

njegove lastnosti v nasprotju s pravrednotami svetovnega etosa, drugače povedano, ker se te lastnosti z vidika svetovnega etosa kot etičnega kriterija izkažejo za neetične. Med takšne lastnosti spadajo genocidna⁴³ poteza tega Boga, njegov bratomorni ukaz⁴⁴ ob uveljavljanju dekaloga in še nekatere druge, človekovo dostojanstvo ali svetost človekovega življenja uničujoče lastnosti.

4. FUNDAMENTALIZMI

Etičnega problema ni, dokler na biblijski tekst gledamo kot na dokument nekega arhaičnega zgodovinskega obdobja. Nastopi pa v trenutku, ko se na Boga s prikazanimi lastnostmi začnejo sklicevati verski fanatiki, religiozni fundamentalisti te ali one religije, vezane na biblijskega Boga. Še z večjim etičnim problemom pa se srečamo, ko kak teolog, zlasti če je to vodilni cerkveni teolog, začne krožno upravičevati morilska dejanja v imenu Boga s tem Bogom samim: tako da 5. božjo zapoved, ki je sestavina svetovnega etosa, brezpogojno podredi izključujočnostni 1. zapovedi, se pravi, jo z relativiziranjem kot tako razvrednoti; za zločinca pa v skladu s tem razvrednotenjem ne bo razglasil morilca v imenu Boga in njegove prve zapovedi, temveč kršitelja te zapovedi, po teologu izpostavljene kot zapovedi vseh zapovedi. Torej Teolog v tem primeru, obo-rožen s svojo monoteistično logiko, za zločinca ne proglašča samo religioznih in sekularnih ateistov, ampak tudi politeiste. Pomor naj bi bil potemtakem drugotnega pomena, saj naj bi bilo vse krvavo dogajanje v zvezi z njim le posledica predhodnega religioznega samomora krivovercev oz. brezbožcev:

⁴³ Npr. Devteronomij, Peta Mojzesova knjiga, 5 Mz 2,31–34: »In Gospod mi je rekel: *Glej, začel sem ti izročati Sihona in njegovo deželjo, začni osvajati, da dobiš v last njegovo deželjo. Sihon nam je z vsem ljudstvom prišel nasproti, da bi se bojeval pri Jahcu. In Gospod, naš Bog, nam ga je izročil in pobili smo njega, njegove sinove in vse ljudstvo. Takrat smo zavzeli vsa njegova mesta in z zakletvijo pokončali vsako mesto: moške, ženske in otroke; nikogar nismo pustili živega.*« (Sveto pismo, Ljubljana 1996, str. 231) Tako je govoril Mojzes – in se skliceval na Jahveja.

⁴⁴ Eksodus, Druga Mojzesova knjiga, 2 Mz 32,25–29: »Mojzes je videl, da je ljudstvo razbrzdano; kajti Aron ga je razbrzdal, da je bilo v zasmeh njegovih nasprotnikov. In Mojzes se je postavil k vratom v tabor in rekel: *Kdor je za Gospoda, k meni! Vsi Levijevi sinovi so se zbrali pri njem. Rekel jim je: Tako govori Gospod, Izraelov Bog: Pripnite si vsak svoj meč k boku, pojdite po taboru sem in tja, od vrat do vrat in vsak naj ubije svojega brata, prijatelja in sosedo! Levijevi sinovi so storili po Mojzevi besedi in tisti dan je padlo izmed ljudstva približno tri tisoč mož. Mojzes je rekel: Danes se posvetite Gospodu, vsak za ceno svojega sina ali brata; naj vam danes podeli blagoslov!*« Tako je govoril Mojzes – in se skliceval na Jahveja. Paradoks je v tem, da je Mojzes s prikazanim pobojem hotel utemeljiti prav brezpogojno spoštovanje desetih božjih zapovedi, vključno 5. zapovedi: *Ne ubijaj!*

»Dogajanje je izraz dejstva, da tisti, kdor odpade od Boga, tisti, ki se ne odtegne samo zavezi, temveč odide tudi iz območja življenja, uničuje samo življenje in je v tem smislu že vstopil v območje smrti.«⁴⁵ Naredil samomor. V skladu z bibličnim grozljivim geslom: ali »izberi življenje«,⁴⁶ mene, Boga ali pa se pravi na (večno) smrt.

Glede na to, da *Katekizem katoliške Cerkve* splav razglša za gnusen zločin, dopušča pa smrtno kazen, in da ima nekdanji vatikanski perfekt za čistost vere, sedanji papež za zločin vsakršno nespoštovanje oz. že kar neupoštevanje prve od desetih božjih zapovedi, obstaja očitna razlika že med klerično religijo katolikov in evropsko civilno religijo, kaj šele med katolicizmom in svetovnim etosom, religijo človeka kot človeka. Katoliška klerična religija je bliže ameriški kot pa evropski civilni religiji. Bržkone ni dvoma, da bi bila RKC veliko bolj zadovoljna, če bi ustavna pogodba EU vsebovala namesto prepovedi smrtnih kazni prepoved splava in če bi bila utemeljena na prvi zapovedi dekaloga, ne pa na razsvetljenskih izhodiščih evropejstva.

Potemtakem obstaja latenten vrednostni konflikt med evropsko civilno religijo, na kateri temelji tudi Ustava Republike Slovenije, in katoliško klerično religijo,

189

⁴⁵ Kardinal Joseph Ratzinger: *Bog in svet*, Družina, Ljubljana 2003, str. 126. Gre za sklepni stavek Ratzingerjevega odgovora na vprašanje, ki se je z osvetlitvijo vred glasilo: »Ko se Mojzes vrne s svete gore, ljudstvo pleše okoli znamenitega zlatega teleta. Poln jeze zaradi malikovanja je božji borec razbil plošči z zapovedmi. Pri njem so se zbrali samo Levijevi sinovi, ki pozneje sestavljajo duhovniško kasto, in se tako postavijo na stran Boga. *Pojdite po taboru sem in tja, od vrat do vrat, jim ukaže Mojzes, in vsak naj ubije svojega brata, prijatelja in soseda!* Zgodba desetih zapovedi se torej v bistvu začneja z grozljivim zločinom, ki je v neposrednem nasprotju z zapovedjo št. 5: Ne ubijaj! Mojzes bi moral te stvari bolje vedeti.« Prvi stavki Ratzingerjevega odgovora pa se glasijo: »No, začela se je pravzaprav z zločinom proti prvi zapovedi, ki je nosilna: Ne imej drugih bogov poleg mene. Človeku gre dobro tedaj, če Boga priznava kot Boga in če živi v češčenju Boga. Odmika pa se v spremitvev, v perverzijo svojega bivanja, če malikuje to, kar ni Bog – če si sam izdela svoja božanstva in s tem konec koncev časti samega sebe. Ta temeljni zločin ljudstvo razžira in notranje iznakažuje. Ljudstvo se je napotilo v smrt. Oditi proč od Boga, ki je vendar vir življenja, namreč pomeni oditi iz življenja.« Zdi se, da na podlagi takšnega razumevanja Mojzesovega masakra in razlogov zanj ni mogoče najti nikakršne poti do svetovnega etosa, do vrednot, skupnih tako politeistom, monoteistom kot ateistom. Razdalja med takšno klerično religijo in religijo človeka kot človeka je nepremostljiva, pod njenim udarom pa je tudi vsakršna civilna religija. Za Ratzingerja mora to, da beseda »Bog« ni bila zapisana v preambulo ustavne pogodbe EU, slej ko prej predstavljati zločin.

⁴⁶ Simptomatično je, da je slovenska sinoda (zbor najvidnejših udov RKC na Slovenskem) za svoje geslo izbrala prav to starozavezno geslo, ne pa kakega novozaveznega gesla, napotila iz evangelijev, ki naj bi jim bile krščanske konfesije najbolj zavezane.

v večji ali manjši meri tudi s kleričnimi religijami drugih verskih skupnosti na Slovenskem. Pravoverni katoliki le stežka prenašajo »zločinski« ustavni člen o svobodnem odločanju o rojstvu otrok. Na drugi strani pa ateisti, obenem pa odločni zagovorniki svobode vesti, tj., človekovega dostojanstva, težko pristajamo na samskih ženskam odvzeto pravico do spočetja otroka z biomedicinsko pomočjo. Menimo, da je šlo pri propagandi za zakonsko prepoved te pomoči za zlorabo medicine, izvirajočo iz katoliških dogem, če ne celo za kršenje katere od teh dogem samih, saj je prepoved v nasprotju s svetostjo življenja kot vrednoto, ki jo močno poudarja tudi katolištvo. Hkrati gre tudi za napad na svobodo vesti, saj jo ta zakonska prepoved s pravnim nasiljem spodbija, medtem ko ustavna norma o svobodnem odločanju o rojstvu otrok tega ne počne: tako verna ženska kot verni zdravnik se po lastni vesti in/ali veri odločita za svojo, takšno ali drugačno odločitev. Pravno nasilje, uveljavljeno v prvem primeru je torej izraz neječvere, nezaupanja v trdnost vere svojih sovornikov, majhna skupina samskih žensk pa je v času propagande postala najprej grešni kozel, predmet zasmehovanja, danes pa ostaja žrtveno jagnje tradicionalne patriarhalnosti in modernega klerikalizma.⁴⁷

190 Iz navedenih primerov je že tudi razvidno, na kateri točki se konflikt med kleričnimi religijami in evropsko civilno religijo oz. svetovnim etosom lahko zaostri in iz latentnega preide v akutnega. Stopnja konfliktnosti je odvisna od tega, v kakšnem pomenu katoliški teologi (in ustreznih referenti drugih verskih skupnosti), ko govorijo o zločinskosti, ta izraz uporabljajo. Dokler uporaba izraza »zločin« ostaja na čisto religiozno konfesionalni ravni, interno, konflikta dejansko še ni. Vznikne, ko se ta izraz premakne na etično raven in vstopi v javnost. Močno naraste, ko preskoči na pravno raven, saj prava brez nasilja (od sodnega do policijskega) ni. Tolerančni prag pa bi bil z vidika civilne religije

⁴⁷ V tem primeru skoraj dobesedno velja Rousseaujeva za današnje čase sicer preostira opredelitev klerične religije: »Obstaja pa še tretja, bolj bizarna vrsta religije, ki daje ljudem dve zakonodaji, dva poglavarja, dve očetnjava in jih podvrže protislovnim dolžnostim, s tem pa jim preprečuje, da bi bili hkrati pobožni verniki in dobri državljani. Takšna je religija Lam, takšna je religija Japoncev, takšno je rimsko krščanstvo. To religijo bi lahko imenovali duhovniško religijo. Iz nje izhaja nekakšno mešano in neudružbljeno pravo, ki sploh nima imena.« (J. J. Rousseau, *Družbena pogodba*, Krtina, Ljubljana 2001, str. 120, s popravki, vnesenimi iz J. J. Rousseau, *Oeuvres complètes III*, Gallimard, Paris 1964, str. 464.) Govor je o prevladi duhovniške, klerične religije nad civilno, državljansko religijo, do katere je pri nas v obravnavanem primeru sicer prišlo po ustavno zakonodajni poti, prek referendumu, kar pa še ni dokaz čističnosti izglasovanega rezultata: na referendumu bi bila ob primerljivi, pogosto močno zavajajoči populistični propagandi »v pravem trenutku« bržkone izglasovana tudi ponovna uvedba smrtne kazni.

odpravljen, ko bi kaka verska skupnost začela dejansko izobčati zdravnike, ki bi sodelovali pri splavu, in bi imela s strani države takšno podporo, da bi bili izobčenci izključeni tudi iz državnih služb oz. bi jim bilo nadaljnje opravljanje zdravniške službe sploh onemogočeno. To bi pomenilo, da je klerična religija popolnoma prevladala nad civilno religijo in religijo človeka kot človeka in da je nastopila vladavina skrajne nestrpnosti, tako rekoč stanje verske državljanske vojne. Vojne, ki jo ameriški krščanski in drugi fundamentalisti, ubijajoč v imenu življenja, vsiljujejo že zdaj.

Pri nas smo daleč od tega, vendar se moramo navzočnosti latentnih konfliktov in zmerom prisotne potencialne nevarnosti vpeljave državnega terorja v imenu te ali one klerične religije zavedati. Ta nevarnost ni zgolj virtualna. Kriza evropske identitete in s tem skupnosti izhaja iz dveh virov: iz odprtih vprašanj v razmerju med evropsko civilno religijo in evropskimi kleričnimi religijami po eni plati, po drugi plati pa iz podleganja evropske civilne religije ameriški civilni religiji. ZDA so, oprte na značilnosti svoje civilne religije, napovedale preventivno vojno svojim nasprotnikom/sovražnikom doma in po svetu in tako s svojimi globalnimi antiterorističnimi akcijami začele izrivati nevarnost terorizma z domačega terena, ga med drugim uspešno izvažati, kakor pričajo teroristični napadi v Španiji in Angliji, tudi v Evropo. Kam pa naj nevarnost terorizma izvozi Evropa? To, kar je uspelo ZDA, Evropi ne more uspeti. Njeni morebitni poskusi v tej smeri pa bili seveda v veliki meri tudi v nasprotju z uveljavljeno evropsko civilno religijo.⁴⁸ Nekatere evropske vlade, najbolj sta se sprva izpostavili Francija in Nemčija, so se kar precej časa upirale ameriškemu imperialnemu posegu v Iraku in pri tem uživale polno podporo ne samo med vodilnimi evropskimi misleci (Jacques Derrida, Jürgen Habermas, Gianni Vattimo in drugi), ampak tudi med svetovno znanimi ameriški teoretiki (Richard Rorty, Ronald Dworkin in drugi). A kmalu sta se Nemčija in Francija tako ali drugače uklonila, evropsko levo in sredinsko intelektualno elito pa je zajel občutek nemoči oz. moralni maček. Nato je nastopil še ameriški geostrateško pogojen pritisk po čimprejšnji vključitvi Turčije v EU, kar je povzročilo napetosti med desno usmerjenimi evropskimi duhovi. Pri nas zlasti med katoliškimi teologi, zelo verjetno pa tudi znotraj pravoslavne verske skup-

⁴⁸ Eden od dokazov za to dejstvo je, da se je angleški soupravitelj »osvobojenega« Iraka v imenu evropskih vrednot oz. evropskih ustave striktno, do konca svoje naloge upiral ameriškim zahtevam po vpeljavi smrtnih kazni; takoj po nastopu iraške vlade je ta smrtno kazen, kajpada pod ameriškim mentorstvom, znova uvedla.

nosti na Slovenskem, hkrati s poroditvijo vprašanja: Če muslimanska Turčija, zakaj ne tudi pravoslavna Rusija?

V tej situaciji razbolelosti evropskega duha, njegove precejšnje notranje razcepljenosti med evropsko civilno religijo in kleričnimi religijami ter njegove zunanje ranljivosti zaradi ekspanzije ameriške globalne volje do moči, njenega stremljenja po svetovni hegemoniji, sovpadajočega s posmehljivo omalovažujočim primerjanjem ZDA z Marsom, moškostjo, Evrope pa z Venero, poženščanjem,⁴⁹ Slovenija v Evropski skupnosti nima prav velike opore. Sami se moramo znati, kakor vemo in znamo.

To pa ni enostavno, saj današnja Slovenija po sonavzočnosti verskih skupnosti predstavlja nekdanjo Jugoslavijo v malem. Po Huntigtonovem modelu zdaj pri nas sobivajo najmanj štiri svetovne civilizacije: judovska, vzhodno krščanska (pravoslavje), zahodno krščanska (katolištvo in protestantsvo) in muslimanska civilizacija. Na srečo ne v teritorialnem, marveč le v kulturnem pomenu. Kljub temu nevarnosti trka, če že ne spopada, med njimi ne gre zanemariti. Vsi smo lahko veseli, da smo se zbrali takole skupaj. Prvič v zgodovini slovenske državnosti, morda pa tudi zadnjič. Vsi močno upamo, verjamem v to, da ne. Da pa to upanje ne bi obviselo v zraku, se moramo skupaj vprašati, kaj storiti, da bi lahko še naprej živeli v takšnem sožitju.

5. SOBIVANJE IN SOŽITJE

Pravni predpogoj sožitja je, če naj uporabim Habermasovo sintagmo, »ustavni patriotizem«: »Enakopravna koeksistenca različnih načinov življenja ne sme voditi do segmentiranja. Terja integracijo državljanov – in medsebojno priznavanje njihovih subkulturnih članov – v okvirju porazdeljene politične kulture. Pri občanih (Gesellschaftsbürger) naj bo oblikovanje njihovih kulturnih posebnosti možno le ob predpostavki, da se vsi – mimo subkulturnih razmejitev – razumejo kot državljani (Staatsbürger) iste politične skupnosti. Kulturna upravičenja in omogočenja imajo svoje meje v normativnih podlagah ustave,

⁴⁹ Gre za »teorije« Roberta Kagana, ki jih presojam v poglavju *Moč pravice in pravica moči* iz knjige *Evroslovenstvo*, Slovenska matica, Ljubljana 2004, str. 377–402. Najnovejši dokaz navedenega dejstva pa je spor med Avstrijo (Gradcem) in guvernerjem Kalifornije Arnoldom Schwarzenegrom zaradi njegove zavrnitve prošnje na smrt obsojenega Stanleyja Williams za pomilostitev.

po katerih so upravičeni.«⁵⁰ Obstaja torej ustavni tloris, ki vsebuje tako stavbne temelje sožitja kot tolerančni prag na stopnišču strpnosti.

Obstaja črta, onkraj katere strpnost ni več mogoča, črta, ki jo zarisuje pravne strpnost tistih občanov (pa naj gre za religiozne ali sekularne člane družbe), ki prestopajo okvir ustavnega patriotizma kot sestavine »civilne religije«: državljanske zavesti. Prestopajo seveda s protiustavnimi, nasilnimi dejanji, ne zgolj z (ne)upravičenimi zahtevami in dejanji znotraj ustavno dopuščene civilne nepokorščine.

V sožitju torej lahko živimo še naprej, če se zavedamo, da na ravni naše skupne države Republike Slovenije ne morejo biti religiozne dogme kriterij civilne religije, marveč morajo principi pričujoče civilne religije (ustavne norme kot načela ustavnega patriotizma) slej ko prej (ob)veljati kot kriterij javnega delovanja verskih in drugih skupnosti. Konkretno to npr. pomeni, da prav zaradi ločenosti države in verskih skupnosti učbeniki v »privatnih šolah« teh skupnosti nikakor ne bi smeli vsebovati formulacij, ki bi razglašala bodisi ateizem bodisi veronauk kake druge verske skupnosti za nekaj zlega, kaj šele kak člen Ustave Republike Slovenije za zločinskega. To pa nadalje pomeni, da bi morala država imeti pregled nad temi učbeniki, navsezadnje tudi nadzor; in da zato navedene privatne šole ne bi smele biti povsem zasebne, zaradi česar sem jih sprva tudi zapisal v narekovajih. Kajpada po načelu simetričnosti tudi učbeniki javnih šol ne bi smeli vsebovati trditev o zločinskosti kake religije kot take ali o kaki verski skupnosti kot nosilki zla. Nasploh v zadnjem času prepogosto zadevamo na ne dovolj premišljene izjave o navzočnosti zla in prisotnosti zlobca oz. hudiča; kajti od izganjanja hudiča je samo še korak do preganjanja »čarovnic«, različnih grešnih kozlov, ki jih zatem, kakor vemo iz Girardovih knjig,⁵¹ kaj hitro lahko zadene usoda žrtvenega jagnjeta.

⁵⁰ Jürgen Habermas, *Zwischen Naturalismus und Religion*, Suhrkamp, Frankfurt ob Majni 2005, str. 278. Ob tem ne gre le za odnose med državo in verskimi skupnostmi, ampak tudi za razmerje med državo in sekularnim delom družbe, med, kakor je razvidno iz dialoga med Habermasom in Ratzingerjem v Bavarski katoliški akademiji na začetku leta 2004, nosilci krščanskega teizma in ateističnega razsvetljenstva. (O tem glej zapis »Habermas in der Höhle des Löwen« Herberta Schnädelbacha v reviji *Information Philosophie* 31/2 (2004), str. 129–136.) Prav ta enakopraven dialog nas iz razklanosti med klerikalizmom in laicizmom, kleričnostjo in sekularnostjo, teističnostjo in ateističnostjo dviga na raven post(a)teistične oz. postklerikalne in postsekularne družbenosti.

⁵¹ Girardovo teorijo odnosa med sakralnim in nasiljem obravnavam v »Sveti žrtvi«, v IV. poglavju knjige *Dar biti*, Slovenska matica, Ljubljana 2003, str. 181–312.

In kot lahko na pravni ravni sožitje vseh, vključno članov različnih verskih skupnosti, omogoča le civilna religija kot kriterij kleričnih religij, tako lahko na etični ravni to sožitje zagotovi le svetovni etos kot kriterij različnih civilnih religij. Svetovni etos, religija človeka kot človeka deloma sicer učinkuje prek Deklaracije OZN o človekovih pravicah (iz leta 1948), toda ta ima, kakor je razvidno že iz naslova, predvsem deklarativno težo. Kot takšna Deklaracija ima pomen svetovne civilne religije, minimalne, pa vendarle univerzalne; vendar kot taka nima tiste odločilne orientacijske moči, ki izvira zgolj in samo iz pravrednot svetovnega etosa. Odločilne za naš čas; kajti 19. st. je bilo stoletje produkcije (dela), 20. st. je bilo stoletje organizacije (volje do moči/oblasti), naše, 21. st. pa je stoletje orientacije (iskanja in najdevanja življenjskih pomenov in smisla biti).

Zdi se, na prvi pogled, da bi moral biti dialog med nami kljub sonavzočnosti različnih civilizacij pri nas vsaj nekoliko lažji, saj vse te civilizacije spadajo pod obnebjne biblijske supercivilizacije: religije vseh glavnih verskih skupnosti na Slovenskem imajo abrahamovsko poreklo. Toda I. in II. svetovna vojna sta se začeli znotraj zahodne krščanske civilizacije in verski voditelji vojskujočih se držav so v vsaki posebej podpirali, tudi s svojimi kurati, prav svoje države in njihove armade. Podobno je tudi v sedanji ameriški »preventivni vojni« zoper muslimanski fundamentalizem, kajti tudi spopadi z njim se odvijajo znotraj biblične supercivilizacije. Celotno »vojno« med Izraelci in Arabci so zaznamovane s to značilnostjo.

6. ODGOVORNOST KURATOV SLOVENSKE VOJSKE

Kaj vse to pomeni, naj osvetlim s primerom, ki zadeva nas vse, še posebej pa katoliško versko skupnost in versko skupnost evangeličanov. Gre za vlogo kuratov oz. kuratinj v vojnih enotah, ki izvršujejo svojo vojaško nalogo zunaj domovine. Vodilni med njimi je nedavno tega pojasnil, da kurati med vojaki skrbijo predvsem za »etične vidike vojskovanja«. Kajti, je takoj zatem poudaril, zelo »pomembno je, da je vojak moralno-etično dobro opremljen«. Morda najtežja od etičnih dilem je po njegovem naslednja: »Kako naj ravna vojak na straži, ko zagleda pred seboj otroka, opasanega z razstrelivom in prstom na sprožilcu?« Spraševalec pripomni: »Grozljiva dilema. Je sploh rešljiva?« Kuratov odgovor:

»Teško. Otrok po mednarodnih konvencijah ni vojak, toda vseeno ogroža življenje drugih. Če vojak na straži predolgo okleva, tvega svoje življenje in življenje svoje enote. Toda če strelja, bo imel na vesti civilista, in to otroka. Kako naj se odloči? Odvisno od okoliščin. Vojak se mora vsekakor zelo dobro prepričati, za kaj gre, kdo stoji pred njim, koliko je star otrok, preden ustrelji. Zato je tako pomembno, da vojake usposobimo na področju vojnega in humanitarnega prava, da se jim v zavesti zasidra spoznanje, kako pomembni vrednoti sta življenje in človekovo dostojanstvo. Le v tem primeru vojak na to ne bo pozabil niti v najhujših primerih.«⁵²

Šlo naj bi za spoštovanje pravrednot svetovnega etosa, svetosti življenja in človekovega dostojanstva, a spet pod okriljem znamenitega stavka: »Vse odvisi od pogojev, kraja in časa.«⁵³ Kurat absolutne vrednote relativizira z okoliščinami. Če ob tem vprašanje, ali kurat v okviru veljavnosti ustavne ločenosti države in verskih skupnosti sploh sme biti državni uslužbenec, postavimo v oklepaj, in če postavimo v oklepaj tudi dejstvo, da za izvirne kristjane to vprašanje sploh ni moglo postati dilema, ravno tako pa ne vprašanje, ali bi v določenih okoliščinah bili pripravljeni ubiti otroka, pa nikakor ne moremo izpustiti naslednjega vprašanja: Kako naj bi sploh lahko prišlo do okoliščin, v katerih bi se moral naš vojak odločiti, ali naj na tujih tleh ubije otroka neke povsem določene matere ali ne?

195

Recimo, da je kuratov odgovor pravilen tako z religioznega kot pravnega vidika, je pa kljub temu skrajno nezadosten z dveh drugih vidikov: z etičnega in političnega vidika. Kurat se v svoji službeni vlogi ne bi smel omejiti na direktive oz. na zatečeno stanje, marveč bi se moral vprašati, od kod *nujnost* okoliščin, v katerih so se, naj bi se znašli slovenski vojaki. Nujnost okoliščin, grozljivih z vseh vidikov. Če se temu etičnemu in političnemu vprašanju vna-

⁵² Gre za pogovor z glavnim duhovniškim kuratom, vojaškim vikarjem Slovenske vojske dr. Jožetom Plutom, ki je bil 24. 9. 2005 objavljen v Zeleni piki, sobotni prilogi *Dnevnika*. Simptomatično je mešanje spiritualnosti in militantnosti, na kakršnega naletimo v njegovem intervjuju »Ljubezen si zasluži vsak človek«: »Vsi pa se skušamo zoper vse napade boriti s popolno božjo bojno opremo, kakor pravi apostol Pavel v pismu Efežanom.« (*Družina*, 8. 1. 2006) Gre seveda za metaforo, toda zakaj se mora k njej obračati prav vojaški vikar? Kje je meja med uporabo besed v prenesenem in dobesednem pomenu? Med mečem iz snovi in »mečem Duha«? Eno je obramba domovine, drugo pa duhovno podpiranje in opravičevanje okupacije. In glede tega razločka bi si želeli jasnih besed s strani slovenskih katoliških teologov oz. duhovnikov, tudi duhovniških kuratov.

⁵³ *Zgodovina Vsezvezne komunistične partije (boljševikov)*, Cankarjeva založba, Ljubljana 1946, str. 108.

prej odpoveduje, potem slovenski vojaški duhovnik ravno enako kot jetniški duhovnik iz Kafkovega *Procesa*, ki je (bil) tudi uslužbenec dveh institucij hkrati: cerkvene in cesarske. Ta duhovnik (med drugim je spremljal na morišče na smrt obsojene) in glavni junak romana razpravljata o podobni dilemi, o držbi čuvaja, uslužbenca zakonov pred vrati Postave. Ob tezi jetniškega duhovnika, da ima čuvaj pač svoje razloge za svoje obnašanje, romaneskni junak K. odvrne:

»S to mislijo se ne strinjam«, je rekel K. in stresel z glavo, »ker tedaj, če se ji pridružimo, moramo vse, kar pravi čuvaj, imeti za resnico. Da pa to ni mogoče, si sam obširno utemeljil.« »Ne«, je rekel duhovnik, »ne smemo imeti vsega za resnično, to moramo imeti samo za nujno.« »Žalostna misel«, je rekel K., »s tem postane laž svetovni red.«⁵⁴

Če se sklicujemo na okoliščine, na takšno ali drugačno faktično nujnost, potem ukinjamo resnico. Namesto resnice in pravice zavlada laž: laž postane svetovni red. Tista laž, ki že vseskozi spremlja vojno v Iraku.⁵⁵ Resnica seveda ni fiktivna, je kontra-faktična, tako kot so kontrafaktične pravrednote svetovnega etosa. Prav zato pa so vrednote. Na srečo naši vojaki niso v Iraku, ne igrajo vloge tujske legije v službi ameriške civilne religije z zgoraj opisano agresivnostjo in imperialnostjo.⁵⁶ Toda ali so naši kurati oz. kuratinje in njihove verske skupnosti pripravljeni na obrambo resnice⁵⁷ pred logiko nujnosti? Smo

⁵⁴ Franz Kafka, *Proces*, Cankarjeva založba, Ljubljana 1962, str. 211.

⁵⁵ Harold Pinter je ob podciltvi Nobelove nagrade za literaturo v letu 2005 med drugim dejal: »Zasedba Iraka je bila zločinska, šlo je za dejanje državnega terorizma, s čimer so izrazili popolno preziranje mednarodnega prava. Invazija je bila arbitrarna vojaška operacija, ki je temeljila na celi vrsti laži in že kar prostaški medijski manipulaciji. Šlo je za dejanje, s katerim je Amerika hotela utrditi svoj vojaški in gospodarski nadzor nad Bližnjim vzhodom ter vse skupaj zamaskirati v osvoboditev, saj jim je vse drugo spodletelo. Bleščoč prikaz vojaške moči, s katerim so zakrivali smrt ali pohabljenost več tisoč nedolžnih ljudi.« (»Kotiko ljudi moraš ubiti, da postaneš vojni zločinec«, *Delo*, 13. 12. 2005)

⁵⁶ Glede na vse bolj očitna nasprotja med evropsko in ameriško civilno religijo se kljub trenutni podrejenosti Evropske unije Združenim državam Amerike, ki nam kaže, da smo se močno motili, ko smo ob vstopanju v Nato pričakovali njegovo večjo evropejskost, zaradi česar bi bilo zato morda boljše, če vanj sploh ne bi vstopili, se postavlja vprašanja, če nismo že sredi procesa cepitve zahodne civilizacije na dve civilizaciji, se pravi na dve samostojni podcivilizaciji znotraj biblijske supercivilizacije, ki se bo kot taka prej ali slej v vlogi megacivilizacije soočila z drugimi globalnimi megacivilizacijami, s kitajsko in še kako.

⁵⁷ Če izhajam iz vojnohujuskaških izjav Ivana J. Štuheca, se bojim, da ne: »Trenutno slišimo, kako je slovensko javno mnenje proti temu, da gredo štirje slovenski vojaki v Irak. Kako ne bo proti, če je

mi vsi, ne le pripadniki vpletenih verskih skupnosti, kot državljani pripravljani, da že na politični ravni preprečimo, da bi se našim vojakom zgodilo kaj tako grozljivega, da bi morali, bolj ali manj zavestno spregledujoč zlato pravilo etičnosti, ubijati otroke, in to v njihovih domovinah, na tisoče kilometrov oddaljenih od naše? Noben od naših vojakov se še ni znašel v tako pošastnih okoliščinah. Doslej!? A kaj bo jutri?

Vendar ne smemo kar tako čakati, v strahu (ali pa tudi ne), da se bo to zgodilo. Že to bo dovolj hudo, če se v krsti vrne kdo od naših vojakov. Vsemu temu se morda lahko izognemo le, če bomo, prvič, z vso odgovornostjo kot brezpogojno vodilo svojega ravnanja in delovanja spoštovali pravrednote svetovnega etosa (zlato pravilo, dostojanstvo človeka, svetost življenja, posvečenost mrtvih), religijo človeka kot človeka, če bomo, drugič, povsod in vselej upoštevali norme evropske civilne religije oz. norme slovenske ustave (določilo o prepovedi smrtne kazni in druga določila) in če bomo, tretjič, pravrednote svetovnega etosa in norme evroslovenske ustavnosti imeli za kriterij ne samo našega sožitja, ampak tudi našega globalnega nastopanja, jim torej dajali prednost pred specifičnimi dogmami naše klerične religije ali naših sekularističnih prepričanj vscelej, kadar bo šlo za ohranitev skupnosti, v kateri nam je danó živeti. Ne na ta način, da bi se odpovedovali svoji vesti ali etičnim zahtevam, ki jih imamo za upravičene, marveč s preseganjem lastne dogmatičnosti in z omejevanjem izključno svojih interesov.

ves teden prava medijska histerija na ta račun. Za božjo voljo (*nedvomno!* T. H.), saj to niso kaki golobradi rekruti, ki jih država pošilja v smrt. To so vendar profesionalni vojaki, ki natančno vedo, zakaj so to, kar so, in kaj to pomeni v okviru Nata. Ne delajmo se farizeje, kako nam je za njihovo kožo. Za naše lastne oprezne r... nas skrbi. Tako kot je nekatere ob osamosvojitveni vojni, da so že pakirali kovčke za smer Avstrija. Ta slovenska zaplankanost, ki jo podpira zgoraj omenjeno družboslovje, ne vidi, da je vsako križno žarišče danes tudi naš problem. Ne, mi bi od drugih samo imeli, dati pa nič ... Tako kot sta Rus in Toš odkrila toplo vodo, jo odkrivajo tudi tisti, ki problematizirajo profesionalno odločitev četverice, ki je nihče ni silil, da gre v poklicno vojsko, in tudi ne, da se javi za Bagdad. Zato naj vlada le vzame denar toplovodarjem in ga da tistim, ki si upajo skočiti v hladno vojno.« (»Odkrivanje tople vode«, *Dnevnik*, 3. 2. 2006)

Takšno duhovitost premore samo kak katoliški duhovnik; kaže, da mu pri tem dodatno pomaga, če je obenem tudi »moralni teolog«.
